

GYERMEKKÖNYVTÁRAINK HELYZETE

PÁPAYNÉ KEMENCZEY JUDIT

A címet a gyerekek közművelődési könyvtári ellátásáról készült első számvetésből kölcsönöztük. A *Magyar Könyvszemlében* 1959-ben megjelent tanulmányt¹ Rácz Aranka írta, aki összegzésében a még kialakulás állapotában lévő, alapvető problémákkal küszködő gyermekkönyvtárak helyzetét, tevékenységét elemezte. Cikkében sok – máig is élő – javaslatot tett a legsürgősebb feladatok megoldására, annak érdekében, hogy az addig spon-tán fejlődő gyermekkönyvtárak korszerű irányban bontakozzanak ki. A címátvétel nem-csak formális: a dokumentumot forrásként is kezeljük. Adatait a szolgálat fejlődésének le-írásához viszonyítási alapként használjuk fel. S végül a legfontosabb: a szerző elkötelezett-ségével és lelkiismeretességével szeretnénk mi is a ma gyermekkönyvtáiról szólni.

Az elmúlt évtizedekben a gyermekkönyvtárak sorsát Rácz Aranka – majd *Vargha* Balázs is – folyamatosan figyelemmel kísérte. Rendszeresen megjelenő írásaikban jól tük-röződik a fejlődési ütem, kalauzolásukkal az utókor sorra követheti a változásokat – egé-szen 1974-ig. Ekkor jelent meg az utolsó tanulmány,² éppen a sort megnyitó Rácz Aran-kától.

A tízévi csend már önmagában is számadásra kényszerít, de helyzetfeltárássra kötelez bennünket a mai háromnegyed millió gyermekolvasó iránti felelősségérzetünk is, s az a szakmai kötelességtudat, amely a IV. országos könyvtárügyi konferencia állásfoglalásában is megnyilvánult. Hiszen mi, könyvtárosok – a fenntartókkal közösen – mondtuk ki és határoztuk el, hogy "jelentős mértékben javítani kell a gyermekek és az ifjúság könyv-tári ellátását",³ ha szükséges, "a munkaerő és az anyagi eszközök ésszerű átcsoportosí-tásával."⁴ Nyilvánvaló, azt kell jobbitani, ami még nem felel meg követelményeinknek. A változtatáshoz pontosan látnunk kell, hol és miben maradtunk le. Önáltatás nélkül kell szembenéznünk a valósággal. Csak így tudjuk "emelni a könyvtárakban a gyermekszol-gálat rangját és színvonalát."⁵ Mert amíg a helyzetfeltárást igazában nem végezzük el, addig nem jelölhetők ki a feladatok sem, nem is szólva végrehajtásukról. S addig bizony e dokumentumban leírt gondolatok csak papíron maradnak, teljesítetlenül.

I.

Ha visszapillantunk, meglepődve látjuk az ellentmondást: az elvi, elméleti megfo-galmazásokban megbecsült és fontosnak tartott gyermekkönyvtári szolgálatról a minden-napi életet szabályozó hivatalos iratokban mennyire megfélemedeznek. Idézzünk néhány ide vonatkozó részletet!

A felszabadulás után a közművelődési könyvtári rendszer megteremtői a Szabó Ervin-i hagyományokat folytatták. Ő azt vallotta, hogy a korszerű közművelődési könyvtárhoz hozzátartozik a gyermekek könyvtári szolgálata is, amely "... külön az ifjúság számára berendezett helyiséggel és az ifjúságnak szánt könyvanyaggal s az igényeit jól ismerő személyzettel álljon felkészülve az ifjúság elé."⁶ Az 1950-es évek közepére a fővárosban, a nagyobb megyei könyvtárakban, városokban és járási székhelyeken sorozatosan nyíltak meg a gyermekrészlegek, 1955-ben az MDP, illetve a DISZ Központi Vezetősége határozatokkal ösztönözte a gyermekrészlegek kialakítását és továbbfejlesztését. Ugyan ebben az évben megjelent a gyermekkönyvtári munka első, magyar nyelvű összefoglalása is.⁷ A gyermekkönyvtárosság még szokatlan pálya volt, de elismert, jogszabályilag is elfogadott könyvtárosi munkakör. Az 1952-es „munkaköri kódex” alig néhány besorolási lehetősége között is szerepelt. Az Országos Létszámbizottság a „Vidéki könyvtárhálózat létszámnormája” című, 1952. július 31-én kiadott körlevelében a megyei könyvtárakban 8 létszámtípust különböztetett meg: vezető, módszertani feladatokat ellátó könyvtáros, könyvtári inspektor (a központi járást gondozta), a gyermekosztály vezetését ellátó könyvtáros, olvasótermi könyvtáros, adminisztrátor, hivatalsegéd és takarító. A járási könyvtáraknál rövidebb a sor: kölcsönzési tevékenységet ellátó könyvtáros, a gyermekosztály vezetését ellátó könyvtáros, könyvtári inspektor, hivatalsegéd és takarító. Mindkét könyvtártípusra a minimális létszámot is előírták.

Az ügyirat – mint a mai irányelvek – normatívákat is közölt. A minket közelebből érintő fejezetben így írt: a megyei könyvtárakban, "ahol önálló gyermekosztály van, legalább 500 főnyi 15 év alatti olvasóval, legalább [havi] 1200 kötet forgalommal és legalább 2000 ifjúsági könyvvállománnyal – 1 fő." A járási gyermekkönyvtáraktól csak 1000 kötet forgalmat és 1500 kötetes állományt várt el, de ugyanúgy 1 könyvtárost tartott szükségesnek. A forgalom növekedésével arányosan előírta a létszámfejlesztést is.

Mindezek vonatkoztak a városi és községi könyvtárakra is, de rájuk nem állapított meg minimális létszámot.

Kicsit hosszan időztünk e régi iratnál, de kuriozitása miatt megérdemelte, hogy részletesebben szóljunk róla.

A Gyermeklélektani Intézet a 6–14 évesek olvasási, sőt könyvtárhasználati szokásait vizsgálta, a kutatási eredményeket 1957-ben kötetben is megjelentette.⁸

A Gyermekkönyvtári Szakbizottság 1958-ban az Országos Könyvtárügyi Tanács elé terjesztette a gyermekkönyvtárak helyzetét feltáró összefoglalását.⁹ (Rácz Aranka már idézett tanulmánya.) A tanács ülése kiemelte e kérdés rendkívüli fontosságát, és a leg-sürgősebb tennivalókról határozatot hozott. A szakbizottságot különböző feladatokkal bízta meg (például: készítsen rendelőtervezetet a gyermekkönyvtárak szervezéséről, működéséről és a gyermekkönyvtárosok képzettségéről; dolgozza ki a gyermekkönyvtárak munkanormáit, a központi minta-könyvtár tervét stb.), az illetékes főhatóság könyvtár osztályának pedig néhány javaslatot továbbítottak (például: segítse elő, hogy a közművelődési könyvtárak költségvetésében a gyermekolvasók arányának megfelelően alakítsák ki a gyermekrészlegek könyvbeszerzési keretét stb.).

A javaslatokat – ha lassan is – intézkedések követték. Központi körlevélre megtisztították a gyermekkönyvgyűjteményeket. Javasolták az igazgatóknak, hogy a könyvbe-

szerzési keret – minimálisan – 25%-át a gyermekkönyvtárak használhassák fel. Szaktanfolyam indult először a fővárosi, majd a vidéki gyermekkönyvtárosok képzésére. Megjelent egy módszertani útmutató is, a gyermekkönyvtárak szervezéséről és működésének feltételeiről. Ez a fejlesztés egyik kulcskérdésének a szervezeti hovatartozást jelölte meg. Idézzük: "A gyermekrészlegek közművelődési könyvtáraink mai gyakorlata szerint, a könyvtár olvasószolgálati csoportjához tartoznak szervezetileg. . számos szervezeti és gazdasági probléma megoldását azonban ez a szervezeti felépítés nagyon megnehezíti. A gyermekrészlegek érdekei úgy kívánják, hogy a gyermekrészlegek is fiókokhoz hasonlóan *közvetlenül a könyvtár vezetőjéhez tartozzanak* (kiemelés – P.K.J.), legyenek olyan önálló részei a könyvtár szervezetének, mint pl. maga az olvasószolgálat. . ." ¹⁰

Sallai és Sebestyén kézikönyve a különgyűjtemények egyikének tekinti a gyermekrészleget, amely – különleges elrendezése, önálló gyarapítása, saját katalógusai és speciális olvasószolgálati tájékoztatási munkája alapján – mintegy "miniatűr könyvtárként" működik a könyvtár egészén belül. "Néha csak egy lépés kellene, s a különgyűjtemény önálló könyvtárrá alakulhatna. Elő is fordul, hogy gyermekrészleg gyermekkönyvtárrá. . . fejlődik." ¹¹

A korabeli szakmai gondolkodás már tudta, hogy a gyermekkönyvtárosi önállóság – az önálló tervezés és felelősség az egész munkaterületért – szolgálhatja csak maradéktalanul a gyermekek sokoldalú művelődését. ¹²

Mint láthattuk, az első évtizedben szinte alig akad fontos közművelődési könyvtári dokumentum, amely ne foglalkoznék kiemelten a 14 éven aluliak könyvtári ellátásával. A könyvtárügy elvi-szakmai irányítói felismerték: a gyerekek önálló szolgálatának megteremtése, a döntési joggal felruházott – szakmailag képzett – gyermekkönyvtáros s a könyvtárvezetők "belátásától" független, arányos könyvvásárlási keret szavatolása a biztosítéka annak, hogy a gyerekek a felnőttekkel egyenlő lehetőséget élvezhessenek.

És ekkor – 1964-ben – megjelenik a művelődési miniszter utasítása a könyvtári hálozatról. ¹³ A megfogalmazók mintha gyermekkönyvtárügyről nem is hallottak volna, pedig addigra e szolgálatnak már kialakult szervezeti formái voltak.

Minderről említést sem tett a jogszabály. Kimondta ugyan, hogy a "hálozathoz tartozó valamennyi könyvtár gyermekkönyvtári fiókokat vagy gyermekkönyvtári részleget szervezhet", de ezek szervezeti rangját, helyét, kapcsolatát az intézményvezetéssel nem írta le. Ez az utasítás – bátran állíthatjuk – a továbbfejlődés akadályává vált. . .

A legutóbbi tíz évet átfogva és az 1967. évi eredményekkel zárva Rácz Aranka megismétli első vizsgálatát. Újabb adatait a régiekhez hasonlítva bebizonyította, hogy a gyermekkönyvtárügy nagy utat tett meg: minden megyeszékhelyen és a járási könyvtárak többségében kialakították a gyermekrészleget, a fővárosban – a kerületi könyvtárak gyermekrészlegei mellett – kifejlődött az önálló gyermekkönyvtárak típusa is. Javultak az elhelyezési viszonyok, a gyermekkönyvtárosok száma közel megduplázódott. Az ifjú olvasók előzőnlőtték a szolgálati helyeket. De a gyermekkönyvtárosok változatlanul hátrányos helyzetben dolgoztak: besorolásuk, fizetésük előnytelenebb volt az olvasószolgálatot teljesítő könyvtárosokénál, és nem rendelkeztek a munkájukhoz szükséges viszonylagos önállósággal sem. ¹⁴

Ebben a helyzetben meglepő a tanácsoknak kiadott minisztériumi körlevél,¹⁵ amelyben a megyei könyvtár központi gyermekkönyvtárát jelölték ki a megye területén folyó gyermekkönyvtári módszertani munka irányítójává. Az ügyirat szelleme ugyan teljes összhangban volt a szakmai elvekkel, s a csírájában már meglévő gyakorlatot szentesítette, de: hogyan lehetett a módszertani gondozást megkívánni attól a szervezeti egységtől, amelynek önállóságát a korábbi minisztériumi útmutató nem ismerte el, márpedig a módszertani tevékenység irányítása bizonyos szervezeti önállóságot is feltételez.

A hatvanas évek végére a gyerekek egyre több helyet követeltek maguknak, változatos érdeklődésüknek megfelelően bővíteni kellett a szolgáltatások körét. Ugyanakkor az új oktatási módszerek terjedése – a könyvek felhasználására épülő tanítás – is érezhetően megnövelte a feladatokat, hiszen az igények kielégítésének – az elmaradott iskolai könyvtárak miatt – szinte egyetlen könyvtári bázisa volt: a gyermekek közművelődési könyvtári szolgálata. A továbbhaladás feltételévé vált, hogy a korábbi, az anyagi lehetőségek függvényeként mutatkozó (majdnem) spontán fejlődés helyett megvalósuljon a tervszerű könyvtárfejlesztés, – többek között érdemük szerint megbecsült gyermekkönyvtárosok révén.

Nem véletlen, hogy a közműveltség gondjait feltáró, a továbbhaladást meghatározó MSZMP-állásfoglalások között az első a 18 éven aluli ifjúság olvasási igényeinek és könyvtári ellátásának kérdésével foglalkozott.¹⁶ Az elvi állásfoglalás alapján a Művelődésügyi Minisztérium 1971-ben kidolgozta és közreadta a gyermekkönyvtári tevékenység alapjait megteremtő irányelveket.¹⁷ Ezzel segítséget nyújtott a gyerekek könyvtári ellátásának megszervezéséhez, illetve fejlesztéséhez. Javaslatot tett a gyermekszolgálatok szervezeti helyére, normatívát közölt az állománygyarapításra és megerősítette a módszertani feladatkört.

Az irányelvek címében a gyermekek "könyvtári ellátásának javítása" szerepelt. A dokumentum – érthetően – helyzetelemzéssel nem foglalkozott, de ha mutatóit az akkori valósággal egybevetjük, világossá válik, hogy hálózatépítésről és a tevékenység újjászervezéséről kell beszélnünk.

Mi is volt az akkori valóság? Az országos népművelési konferencia előkészítő tanulmánya "a gyermekkönyvtár jelentőségének lebecsülését" sérelmezte, s példaként hozta, hogy a takarékosági intézkedéseket elsősorban a gyermekek sínylették meg: az eredeti tervekkel ellentétben az újonnan épülő megyei és városi könyvtárakból (Salgótarján, Zalaegerszeg, Kiskunhalas) kimaradt a gyermekszolgálat.¹⁸ Ezen időszakról szólva Rác Aranaka a gyermekrészlegek hátrányos helyzetét a beszerzési keret szűkösségével, a kölcsönzési idő előnytelen meghatározásával, a munkaerő elosztásával illusztrálta.¹⁹

Mint említettük, (úgy tűnt, az irányelvek változtatni kívánt ezen a helyzeten, és – akkori reményeink szerint – megnyitotta végre a jövő kapuját. Am újabb meglepetést hozott a pár hónappal később megjelent tanácsi közművelődési könyvtári irányelv.²⁰ Nemcsak meglepetést, hanem – szövegezésével – zavart is keltett, mert utalt ugyan a gyermekkönyvtárakra is (az "A" típusúaknál megemlítette, hogy "külön szervezeti egység, amely az ellátási rendszerben a gyermekkönyvtári munka konzultációs középpontja"), de normatívái erősen eltértek az alig valamivel előbb megjelentektől! Így ellentmondásos helyzet alakult ki: fenntartók és intézményvezetők szubjektív megítélésük szerint válasz-

tottak a két jogi szabályozó között. Nem csoda, ha az egyszerűbbre, az igénytelenebbre voksoltak. A szakmai közvélemény általában ugyanis "túlzásnak, megvalósíthatatlannak" tartotta a gyermekkönyvtári hálózat ilyen nagymértékű és gyors kiépítését. A fenntartói tudat pedig az egyéb kiemelt rétegek ellátásával foglalatoskodott. A gyakorlatban hamarosan még az is kiderült, hogy az irányelvek – csak irányelvek. . . A gazdasági, pénzügyi szakemberek csak a kötelezően előírt normatívákat ismerték el. Így aztán sem a szemlélet, sem a légkör nem volt kedvező a gyermekkönyvtári irányelvek érvényesüléséhez.

Amikor 1974-ben a Magyar Könyvtárosok Egyesülete pécsi vándorgyűlésén a gyermekkönyvtárosok szekciója – a megyei fejlesztési tervek elemzésével és a tényleges változások megyénkénti számbavételével – felmérte, hogy az 1971-es dokumentum milyen irányban és milyen erővel hatott, úgy tapasztalta, hogy az iskolai könyvtárak nagy lendületet vettek (bár később láuk, ez is elég gyorsan mérséklődött), de a gyermekkönyvtári szervezetnek – az akkori tempó alapján – még 40 évre lett volna szüksége teljes kiépüléséhez; az előirányzott határidő 1975 volt!

Nemcsak az 1975-ös határidő maradt vágyálom, de nem változott a gyermekkönyvtárak helyzete (presztízse) sem, s akadozott vagy meg sem indult a módszertani tevékenységük.

A legutóbbi évtizedben a gazdasági helyzet nem kedvezett a könyvtárügynek. A gyerekek szolgálatának sem. Nehéz és csendes esztendőök múltak el, s a fejlesztés üteme annyira lelassult, hogy már nemcsak a korábbi önmagunkhoz, lelkes erőfeszítéseinkhez viszonyítva, de a társadalmi fejlődéshez hasonlítva is lemaradtunk. A tárgyi feltételek alig módosultak, de az oktatási reform hatására megváltoztak a gyerekek könyvtárhasználati szokásai: számarányuk tovább növekedett, s más minőségűek lettek igényeik. A IV. könyvtárügyi konferencia megállapította, hogy a jövőben is "az általános iskolás korosztály könyvtárhasználata fog a legrohamosabban növekedni"²¹, s mint a bevezetőben már idéztük, a gyermekek könyvtári ellátását a jövőben a magyar könyvtárügy fontos kérdésének tartotta. Javasolta, hogy "már óvodás korban meg kell kezdeni a könyv- és könyvtárhasználatra nevelést",²² javítani kell a gyermekolvasók ellátását, s meg kell szervezni a gyermekszolgálat módszertani gondozását. Ezzel az egész könyvtárügy számára fontosá tette a gyermekkorosztály könyvtári helyzetét.

És ismét a meglepető fordulat! Az elvek és a gyakorlat közötti új ellentmondás: 1984-ben megjelent a lakóhelyi könyvtári ellátás útmutatója,²³ az 1972-es irányelv korszerűsített változata. Bár a legfontosabb teendőket soroló bevezető fejezetben a lakóhelyi könyvtár feladatává teszi, hogy "munkájával kiemelten támogassa a gyerekek. . . művelődését", de a normatívákról szóló részben kevesebbet ad, mint elődje. Csak az "A" típusnál említi a gyermekkönyvtár vagy gyermekrészleg működtetését, már a "B" típusnál megelégedezik erről. A gyűjteményszervezésnél – egy megjegyzés erejéig – helyet kap ugyan a gyermekkönyvgyarapítás, de a folyóiratok között már nem szerepel gyermeklap, s a létszámban sem a gyermekkönyvtáros. Annál meglepőbb ez, mert más sajátos tevékenységeket (zenei, propagandista stb.) szabályoz az útmutató.

Mondhatni: oktalán az aggodalom, hiszen ez a szabályozó nem hatálytalanította a gyermekek ellátására külön készült, 1971-es irányelvet. Ám köztudott, hogy készülöben van az iskolai könyvtárak útmutatója, ami majd akár hatálytalanítja, akár nem az 1971-

est, az akkor is értelmét veszti, mert lényege a 18 éven aluliak hálózattól független, együttes ellátása volt. A gyerekek közművelődési könyvtáira egyedüli iránymutatóként az 1984-es marad.

Záró mozzanatként említjük, hogy az 1984-ről készült Statisztikai Tájékoztató a közművelődési könyvtárak adatsorában – hosszú idő után először – nem szerepelteti a gyermekkönyvtári táblázatokat.

A dokumentumok időrendi sorjázása – az egymást cáfoló tartalmukkal – úgy látatja, hogy a magyar könyvtárügyben kevés az olyan terület, mint a gyermekkönyvtáraké, ahol a deklarált elvek és a megvalósulás között ekkora lenne az olló.

II.

Milyenné formázta – ellentétes törekvéseivel – az elmúlt negyedszázad a gyermekkönyvtári szolgálatot? A továbbiakban szám adatok segítségével rajzoljuk meg gyermekkönyvtáraink mai arcát.

Az állapotrajzhoz a Művelődési Minisztérium 1967-re, 1973-ra és 1983-ra vonatkozó statisztikai tájékoztatóiból,²⁴ az első részben idézett dokumentumok táblázataiból²⁵ gyűjtöttük ki a számokat. S hogy árnyaltabb legyen a leírás, valamennyi megyei és városi könyvtár, valamint azon községi könyvtárak, amelyek korábban járási könyvtárként működtek (tehát "B" típusúnak minősültek), gyermekszolgálatától, továbbá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyermekkönyvtáraitól és részlegeitől kérdőíven kértünk kiegészítő adatokat. Választ 197 egységtől kaptunk, a következők szerint:

1. sz. táblázat

Budapest 59 könyvtár, az összes válaszoló	30%-a
Kerületi főkönyvtár gyermekrészlege	31%
Csak gyermekeket kiszolgáló fiókkönyvtár	37%
Kerületi könyvtár gyermekrészlege	5%
Fiókkönyvtár gyermekrészlege	27%
	100%
Ebből az olvasószolgálati csoport része	5%

A táblázat folytatódik!

<i>Megyei könyvtárak („A” típus) 17 könyvtár, az összes válaszoló</i>	9%-a
Osztály	18%
Intézményen kívüli osztály (más épületben működik)	5%
Osztályszervezetben önálló csoport	12%
Az olvasószolgálati osztály csoportja	65%
	100%
<i>Városi könyvtárak („B” típus) 91 könyvtár, az összes válaszoló</i>	46%-a
Intézményen kívüli önálló részleg (más épületben működik)	2%
Csoport vagy részleg	44%
Részlegnek nevezett, de egyszemélyes szolgálat	12%
Csoportszervezetben egyszemélyes szolgálat; a könyvtáros közvetlenül az igazgatóhoz tartozik.	8%
Az olvasószolgálat részlege	20%
Iskolával közös fenntartásban	12%
Letét	2%
	100%
<i>Községi (volt járási könyvtár „B” típusú) könyvtárak 30 könyvtár, az összes válaszoló</i>	15%-a
Csoport vagy részleg	46%
Részlegnek nevezett, de egyszemélyes szolgálat	7%
Csoportszervezetben egyszemélyes szolgálat; a könyvtáros közvetlenül az igazgatóhoz tartozik	7%
Az olvasószolgálati csoport részlege	37%
Iskolával közös fenntartásban	3%
	100%
197 könyvtár	100%

A merítés megfelelőnek mondható: lényegében átfogja mindazokat a szolgálati helyeket, ahol a gyermekolvasóknak önálló egységként megszervezett gyermekszolgálat áll rendelkezésükre. Adatsoraiból tehát biztonsággal általánosíthatunk is.

A közművelődési könyvtárak gondoskodása a gyerekekről 1957 óta jelentősen fejlődött: a gyermekszépirodalom megtízszereződött, az általános iskolás olvasók száma két

és félszerese a 25 év előttiéknél, olvasói kedvük pedig számarányuknál is jobban, háromszorosra nőtt:

A gyermekkönyvtárakról csak úgy érdemes – és csak úgy szabad – beszélni, ha először megállapítjuk *helyüket, szerepüket, jelentőségüket* a teljes gyermekolvasótábor ellátásában.

A legnagyobb eredménynek azt tartjuk, hogy *az általános iskolások több, mint fele könyvtárhasználó*. A népművelési konferencia előkészítő anyagában (1970) még kétségesnek tartották, hogy a tervezett 50%-os arányt az akkori tervidőszak végére elérik-e, napjainkra ez már valóság. Sőt, falvainkban az általános iskolások 80%-a könyvtári tag.

Tény, hogy nemcsak gyerekszépirodalmat, hanem rengeteg ismeretterjesztő könyvet is kölcsönöznek az általános iskolások, tehát a válogatási lehetőségük az állománybeli gyerekszépirodalomnál szélesebb. Igazi olvasmányuk azonban a saját irodalmuk, ennek állományi részesedése pedig nem sokat változott. S ha számításba vesszük, hogy a könyvtári forgalom fele a gyerekeké, érthető – de el nem fogadható – a főként kisvárosokra és a községekre jellemző kép: a gyereksarkot, gyermekkönyvtári részt messziről megismerni elröngyölödött, agyonolvasott köteteiről. Súlyos és megoldásra váró gond ennek a gyűjteményrészeknek az erős kopása, pusztulása.

Az első részben többször emlegettük, hogy a 14 éven aluliak milyen nagy tempóban veszik birtokukba a könyvtárakat. Az olvasótábor megnőtt, de lanyhult az érdeklődés: bár nem sokkal kevesebben járnak kölcsönözni, mint például 10 éve, de kevesebbet olvasnak. A csökkenés már jól érzékelhető, bár jóval kisebb a felnőtteknél:

1973–1983	
A felnőttek (14 éven felüliek) kölcsönzése	86%-ra csökkent
A gyerekek kölcsönzése	92%-ra csökkent.

„Szépséghibának” tűnhet ez a többi, kedvező mutató mellett, de mi figyelmeztető jelzésnek látjuk. Egy önálló, országos vizsgálatot is megérdemelne az okok felkutatása. Most csak feltételezhetünk: a választékhány (amelyet az egyre gyengébb gyermekkönyvkiadáson, illetve a gyerekekre fordított aránytalanul kicsi könyvbeszerzési kereten egyaránt számon kérhetünk) hatásának tekinthetjük-e, vagy az olvasástól való elfordulás következménye?

Néhány külföldi példát sem haszontalan megnézni. Dániában többet olvasnak a gyerekek: egy olvasó kölcsönzése évi 48 kötet,²⁶ az NDK-ban pedig nagyobb a kínálat: az állomány 30%-a gyerekek szépirodalma.²⁷ Nálunk évtizedek alatt sem vált nyilvánvalóvá, hogy – mint Nyugat-Európában – érdemes a *gyarapítási összeget legalább közelíteni a legifjabb olvasók arányához*. A helyzet súlyosabb, mint amit a számok mutatnak: tapasztalatból tudjuk, hogy a gyűjtemény mennyiségi felfutása mögött a selejtezések elhanyagolása is lappang. Sok helyütt félnek a kivonástól, mert nincs pénz a kopás pótlására.

2. sz. táblázat

Év	Gyermekolvasók			Gyermekszép-irodalom		A gyermekek által kölcsönzött kötetek		A gyermeklátogatók		A könyvtárhaználat mértéke	
	száma	az összes olvasók %-ában	az ált. iskolások %-ában	kötet	a teljes állomány %-ában	száma	az összes kölcsönzés %-ában	száma	az összes látogatók %-ában	1 gyermekolvasóra jutó kölcsönzött kötet	látogatás
1957	294 097	40	18	653 000	14	5 763 000	36			20	
1967	624 489	39	46	3 283 317	16	1 775 931	42			28	
1973	586 209	37	48	4 143 588	20	19 044 806	42	7 829 051	47	33	13
1982	684 117			6 737 198	20						
1983	708 591	44	56			17 445 834	44	8 182 506	60	25	12

Az általános helyzetkép után foglalkozzunk most már részletesebben magukkal a *gyermekkönyvtárakkal*, azaz azokkal a szolgálatokkal, ahol önálló tevékenység a gyermekkönyvtári ellátás.

3. sz. táblázat

Év	Gyermekkönyvtárak	Gyermekkönyvtárosok
	s z á m a	
1957	55	55
1967	175	95*
1973	195	304
1983	147	294
	307	594

(* csak főfoglalkozású könyvtáros)

Az értelmezés előtt egy magyarázat. Az utolsó sorba kettős adatot írtunk. Az első a hivatalos statisztikában jelent meg, a másodikat – a megyék közlése alapján – a felméréslapokból összegeztük. Szerintünk az utóbbi a megbízható, a valóságot tükröző adat. Az eltérés ékes bizonyíték arra, hogy milyen zavar uralkodik, ha olyan fogalmakat kell értelmezni, mint gyermekkönyvtár, gyermekrészleg, gyermekszolgálat!

Napjainkra – 1957-hez viszonyítva – több mint ötször több a gyerekkönyvtár és a könyvtárosok több mint tízszerese foglalkozik a kicsikkel. Kezdetben kizárólagosan egy-személyes részlegek működtek, ma már természetessé váltak a több munkatárssal dolgozók is.

Ha nemcsak a két végpontot vetjük össze, azonnal feltűnik, hogy az 1971-es irányelvek meghirdette hálózatfejlesztés nem valósult meg: nem sokkal gyarapodtak a szolgáltatóhelyek a hivatalos statisztika szerint. Azt már a kérdőívekből tudjuk, hogy még ma sincs minden városban és minden, területi feladatot is ellátó községben a gyerekeknek önálló birodalma. Sőt, két megyei könyvtárunk sem tudja fogadni a gyermekolvasókat!

Milyen mértékű a gyermekkönyvtárak igénybevétele? Rendkívüli: az *összes szolgáltatóhely 4%-ából kölcsönöz a gyerekek 24%-a*, s a teljes gyerekkönyvforgalom 20%-a innen kerül a legkisebbek kezébe!

4. sz. táblázat

Év	Gyermekkönyvtárak az összes szolg. helyek	Gyermekkönyvtári		
		olvasók az összes gyermekolvasók	kölcsönzött kötet az össz. gyermek-kölcsönzések	látogatók az össz. gyermek-látogatók
s z á z a l é k á b a n				
1973	4	27	25	22
1983	4	24	20	21

5. sz. táblázat

Év	Gyermekkönyvtári		
	állomány (kötet)	olvasók (fő)	kölcsönzött kötetek
1967	1 006 421	152 962	4 711 899
1973	1 530 164	156 686	4 710 373
1983	2 230 812	171 438	3 434 066
a változás a vizsgált időszakban	222%	112%	73%

6. sz. táblázat

Év	Egy olvasóra jutó	
	állomány	kölcsönzött
	k ö t e t a gyermekkönyvtárakban	
1967	7	31
1973	10	30
1983	13	20
országos átlag	21	24

Az 5. sz. táblázat első két oszlopában mutatkozó fejlődés üteme olyan, mint átlagosan a hazai könyvtáraké; de nem nyugodhatunk bele, hogy az olvasás intenzitása döbbenetesen, – 27%-kal csökkent.

Előidézőjét csak találgatjuk. Az egyik nagyon valószínűnek tűnő és lehetséges magyarázat a gyerekkönyvtárak területi elhelyezkedésében rejlik. Köztudott, hogy a közművelődési könyvtárak összes kölcsönzött könyveinek 53%-át a községekben vették ki, a községi könyvtárak olvasóinak sorában is több a gyerek, mint máshol; a gyerekkönyvtárak zöme (81%-a) viszont a nagy- és kisvárosokban található.

Ám nem a magyarázat (vagy magyarázkodás) a fontos, sokkal inkább az, hogy kimondjuk: a gyerekkönyvtárak, gyerekrezszegek korszerűbb szolgálata sem tudta fokozni, visszaadni a gyerekek régi könyvszeretétét. A tény regisztrálása után kötelességünk a változtatás módját is keresni. A hogyanra az olvasáskutatóktól (is) várjuk a segítséget.

A típus, bár nem mutatja be a valóság minden színét, mégis hiteles képet rajzol róla. Az átlag-gyerekkönyvtárat számokkal is leírhatjuk. S hogy méreteit pontosan érzékelhessük, hasonlításul melléhelyeztünk még három fontos középértéket:

7. sz. táblázat

Egy könyvtárra jutó	A gyermek-könyvtárakban	A hazai könyvtárakban		
		a 14 éven aluliaknál	a 14 év felettiéknél	országosan együtt
á t l a g (1983)				
állomány	15 176			7 256
olvasó	1 166	147	191	338
kölcsönzött kötet	23 361			8 249
látogató	11 725	1 701	1 633	3 334

A 7. táblázatból kiderül, igen nagyok a gyermekkönyvtári terhek: egy gyermekkönyvtár átlagosan 3,5-szer annyi olvasót fogad (mind a beiratkozásokat, mind a látogatókat tekintve), mint egy átlagos könyvtár. Annak ellenére, hogy a gyerekolvasók a tíz év előttinél kevesebb könyvet visznek haza, az adatok bizonyossága szerint ma is szívesen használják a csak őket fogadó szolgálati helyeket, azokat, amelyekben az egyéni kíváncsiságnak leginkább megfelelő, legteljesebb a választék.

A színvonalas gyerekkönyvtári munka egyik feltétele a megfelelő tárgyi környezet. Alkalmask-e a helyiségek arra, hogy a gyerekek szívesen tartózkodjanak a könyvtárban? Viszonyítási alapul azt az irányszámot használtuk, amelyet Sallai István a külföldi normatívák és a hazai lehetőségek egybevetésével alakított ki.²⁸ Egységeink 56%-ában nincs a minimálisan szükséges alapterület. A legrosszabb helyzetben a fővárosi (61%-ban korszerűtlen, kicsi befogadóképességű) és a községi (57%-ban szűkös) könyvtárak vannak. A megyei könyvtárakban elfogadhatóbb a helyzet, mert csak egyharmaduk nem éri el az ajánlott értékeket. A fővárosban két helyen 20 m²-nyi az alapterület, és nincs 120 m² feletti községi „B” típusú gyerekkönyvtár. A községekben egyébként három haladja meg a 100 m²-t. Nem soroljuk tovább, inkább összegzünk: a könyvtárak közel negyede 50 m² alatti, a további negyede is 100 m² alatt marad. Korszerűnek csak 4%-uk nevezhető. Köz-

hely, de ide kívánczok: gyerekeket is csak kellemes helyiséggel, szép környezettel lehet olvasásra nevelni.

A korábbi, többnyire egyszemélyes szolgálatok az évtizedek alatt kis részlegekké váltak. Jelenleg a könyvtárosi átlaglétszám 2 fő. Ám ez nagy szórást takar. Az egyik póluson még mindig ott van a csak részfoglalkozású vagy tiszteletdíjas könyvtárossal dolgozó egység (9 könyvtár), de a másikon viszont már jelen van a 7–8 személyből álló kollektíva (5 könyvtár). A gyermekkönyvtárak 32%-ában 1 fő látja el a teendőket, a másik 30%-ában már ketten végzik a feladatokat, a harmadik bő harmad 3–8 fő közötti munkatársi gárdát foglalkoztat. A legtöbben a városi részlegekben találhatók, főként a megyeszékhelyeken és a fővárosban. A községekből csupán egyben dolgoznak kettőnél többen.

Mit kell vállalnia egy gyermekkönyvtárosnak? Kétszer annyi olvasót (538) lát el, mint más (225 az országos átlag). Ennél többet a városokban (693 olvasó) és kevesebbet a községekben (552 fő). A látogatók száma (akiknek kölcsönöz, akikkel beszélgetnie kellene, akiknek könyvet kellene ajánlania) az országos átlagnál (2220) kétszer is több: 5864 gyerek.

A gyermekkönyvtár nemcsak olvasószolgálatot jelent, többnyire a könyvtári munka minden szakterületével foglalkoznak itt: a katalógusok szerkesztésétől a csoportos foglalkozásokig (a könyvtári csoportos foglalkozások 80%-a gyerekeknek szól!), a propagandáig. A gyermekkönyvtárosok tevékenysége tehát összetettebb, mint általában a könyvtári munkakörök.

A gyerekolvasó nem mindig tud önállóan gondoskodni önmagáról, nagyobb szüksége van a segítő, tanácsadó szóra, mint a felnőttek, aki többnyire egyedül is megtalálja a szükséges irodalmat. A gyermekkönyvtáros személye – éppen ezért – még fontosabbá válik. De jut-e ideje a beszélgetésre, a könyvajánlásra? Bizony kevés.

Ekkora terhelés láttán jogosan feltételezhetnénk, hogy nagy a gyermekkönyvtárosok fluktuációja. A személyi adatok szerint: *54%-uknak ez az első és egyetlen munkahelye.* S nem azért maradtak hűségesek, mert nincs hová menniük – hiszen háromnegyed részük főiskolai diplomájával iskolában is dolgozhatna –, hanem mert a nehézségek ellenére is hivatásuknak érzik ezt a szakmát.

Kik ezek az emberek? Szóljunk kicsit részletesebben is a szolgálat ellátóiról.

A gyermekkönyvtárosok teljes köréről nincs megbízható adatunk, csak a „vezetők-ről”. (Az idézőjel a sok egyszemélyes könyvtárra utal. Persze, ahol többen dolgoznak, ott sincs szó arról, hogy a vezető „vezet”, s nem vesz részt a szolgálatban.)

A gárda középkorú: felének 15–20 év felett van a munkaviszonya, további egyharmaduk is már megközelítően 10 éve dolgozik. Nem ritka, aki 30 éve, szinte a kezdetektől van a pályán.

A többség iskolai végzettsége a tanárképző főiskola. Nem kevés az egyetemi diplomás; ők főként Budapesten és a nagyobb városokban dolgoznak. Képesítésükről az alábbi adatok tájékoztatnak.

8. sz. táblázat

Iskolai végzettség	Bp. %	„A” típus %	„B” típus %
egyetemi végzettség	21	29	2
főiskolai végzettség	68	47	59
érettségizett	11	24	37
nincs érettségije	–	–	2

9. sz. táblázat

Könyvtárosi szakképzettség	Bp. %	„A” típus	„B” típus	Országos könyvtárosi átlag %
		gyermekkönyvtáros százalékában		
egyetemi	12	29	1	7
tanárképző főiskolai	50	18	26	
népművelő-könyvtáros főiskolai	11	18	18	28
tanítóképző szakkollégium	–	–	3	
középfokú	14	29	31,6	30
nincs képesítése, most tanul	2	–	5	
nincs képesítése (csak alapfok)	11	6	15	35

Korántsem vagyunk elégedettek, mert a szolgálattal szemben támasztott igényünk szívesebben látna a részleg élén több felsőfokú képzettségűt, és egyáltalán nem örül annak, hogy még mindig van ebben a munkakörben érettségivel sem rendelkező kolléga is. De méltányosság is van a világon, s ha az országos átlagra tekintünk, akkor már csökken szégyenérzetünk. Ha pedig a múlthoz hasonlítunk, határozott fejlődést látunk:

1957-ben még nem volt egyetemi végzettségű,

20%-nyi volt az érettségi nélküli gyerekkönyvtáros;

1967-ben az utóbbiak száma 8%-ra csökkent, és az egyetemet, főiskolát végzetek tették ki a 20%-ot.

A gyermekkönyvtári feladat pedagógiai tevékenység is. A munka természete szerint kívánatos lenne, hogy a részleg irányítója tanári vagy tanítói diplomával is rendelkezzen.

10. sz. táblázat

A gyermekkönyvtárosok pedagógus képesítése	Bp. %	„A” típus %	„B” típus %
középiskolai tanári	20	29	2
általános iskolai tanári	30	17	29
tanítói	–	–	7
óvónői	2	–	1
nincs	48	54	61

Sajnos, még ma sem töreksenek maradéktalanul arra, hogy a részlegek vezetői könyvtárilag és pedagógiailag egyaránt magasan képzettek legyenek.

Tanulságos a gyermekkönyvtárvezetők – *besorolásban és bérben* megmutatózó – erkölcsi és anyagi megbecsülése.

Negyedrészüik ténylegesen vezető: kisebb részleg, csoport vagy osztály élén áll; ám csak 8%-ukat sorolták vezetői kulcsszámba. Általában nagy az ellentmondás a munkakör megnevezése és a hozzárendelt kulcsszám között. Lássunk néhány példát:

fiókvezető, fiókkönyvtárvezető: 22 fő

– közülük 1 fő vezetői kategóriában,

osztályvezető: 4 fő

– közülük vezetői kategóriában 3 fő;

gyermekkönyvtári csoportvezető: 10 fő

– közülük 1 fő osztályvezető, 4 fő csoportvezető;

gyermekkönyvtárvezető: 14 fő

– közülük 1 fő főmunkatárs, 1 fő pótlékot kap;

gyermekrészlegvezető: 20 fő

– közülük 1 fő főmunkatárs, 1 fő pótlékot kap.

A többiek a munkaviszonyuk időtartamának és szakképzettségüknek megfelelő szakalkalmazotti besorolásban.

A példákat sorolhatnánk tovább, akkor sem tudnánk a besorolási döntések nyitjára rájönni. Az elnevezések variációja végtelen: egyszemélyes gyermekkönyvtár „gyermekkönyvtárvezetővel”, három fővel dolgozó részlegek élén pedig „gyermekkönyvtáros”, „könyvtáros”, „szakalkalmazott” stb. Azok, akik vezetői besorolást kaptak, az esetek többségében nem dolgoznak több beosztottal mint társaik, sem a végzettségük nem magasabb, gyakorlatuk sem hosszabb, mint társaiké. A besorolás egy-egy hálózaton belül is következtelen.

A könyvtárosok munkájának elismerése besorolásukban is kifejeződik. A vezetői kulcsszámok előnyösebbek, bizonyos szakmai rangot jelentenek, és a fizetés nagyobb emelkedését teszik lehetővé. A gyermekkönyvtárvezetők közül ebben kevés részesült.

Az erkölcsi megbecsülésből sem jutott sok a gyermekszolgálatok vezetőinek, de bérben is kifejezhetjük e munka elismertségét.

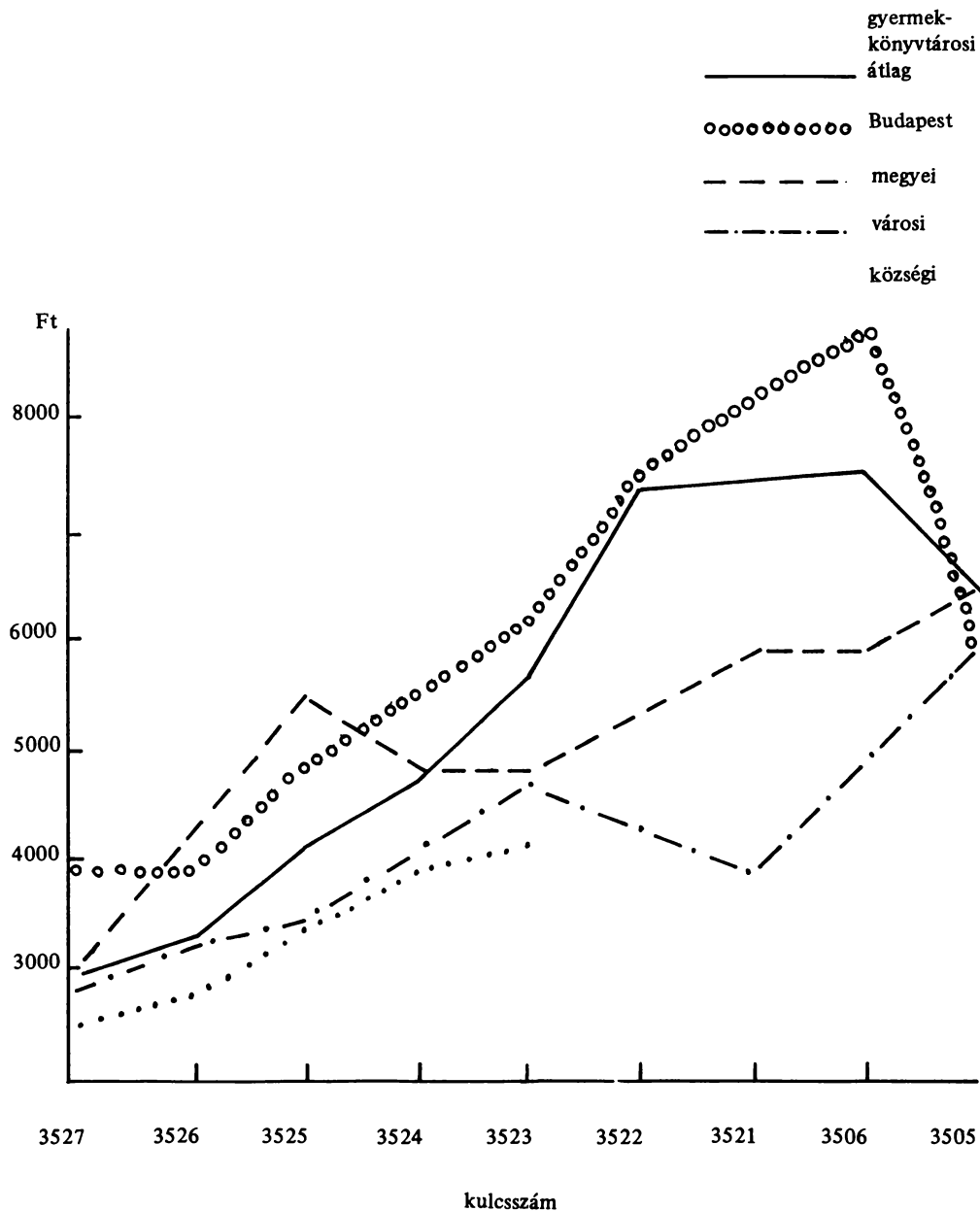
11. sz. táblázat

	A gyermekkönyvtárvezetők		A kulcsszám középarányos bére (II–IV.) (Ft)
	átlagos szolgál- lati ideje (év)	átlag- bére (Ft)	
3505 osztályvezető	23	5 700	9 400
3506 osztályvezető- helyettes	24	6 425	9 000
3521 csoportvezető	20	5 140	
3522 főmunkatárs	30	6 600	6 700
3523 (20 év felett)	25	5 299	7 000
3524 (15–20 év)	17	4 537	7 500
3525 (8–15 év)	12	4 038	7 800
3526 (3–8 év)	6	3 412	4 400
3527 (0–3 év)	2	3 265	3 800

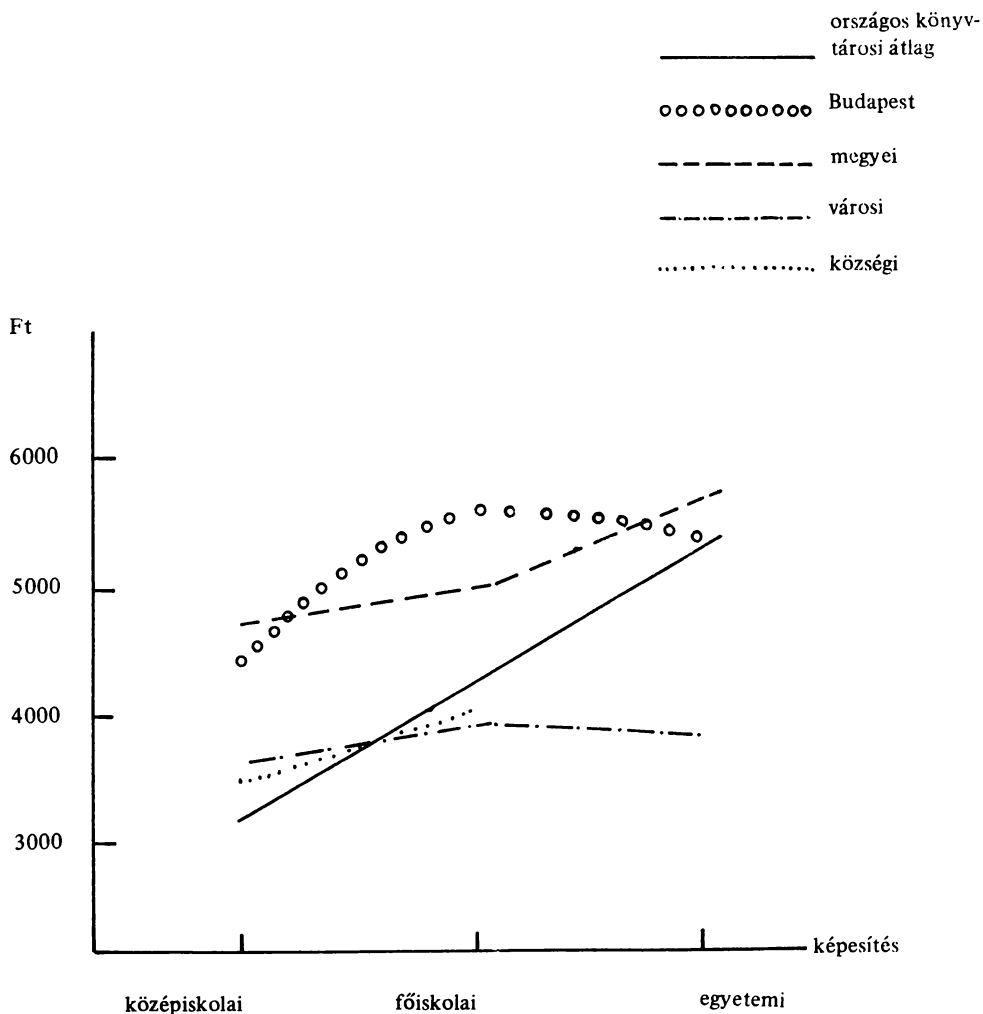
Az egyes kulcsszámok középarányos béréből való tekintélyes lemaradáson túl belső feszültség is terheli a bérhelyzetet: a fővárosban és a megyeszékhelyen élők, illetve a városokban és a községekben lakók fizetése között a különbség igen jelentékeny, esetenként 500–1500 Ft.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1983 végén és 1984 elején felmérte a magyar könyvtárosok bérhelyzetét.²⁹ A jelentés egyik táblázatával, amely az átlagkeresetek iskolai végzettség szerinti alakulását mutatja be, mi is egybevettük a gyermekkönyvtárvezetők fizetését. A hasonlítás az előbbi következtetésünket csak megerősítette: a városi könyvtárakban és a „B” típusú községekben dolgozók az átlagnál sokkal kevesebbet keresnek.

1. sz. ábra

2. sz. ábra

A gyermekkönyvtárvezető besorolása nem választható el attól, hogy az olvasótábor jelentős részét kiszolgáló egység *a könyvtári szervezeten belül hogyan helyezkedik el*, milyen súlyt és szerepet kap. Hol a helye az intézmény egészén belül?

Ha igaz, hogy a könyvtári szervezeti modell igazodik azokhoz a célokhoz, amelyeket az intézmény maga elé tűz, akkor – a gyerekrészlegek helyzetéből megítélve – ebben a célrendszerben helyenként, vagy pontosabban: sok helyütt a gyerekek olvasóvá nevelése

háttérbe szorul. Az őket ellátó szolgálat a legtöbb helyen az intézményi egységek rangsorában a felnőttek szolgálatánál alacsonyabb helyre szorul, és az olvasószolgálat alárendelt részeként funkcionál.

A szervezeti megoldások hihetetlen „ötletgazdagságról” vallanak. A legtarkább a „B” típus: találkozunk itt önálló szervezeti egységgel, az igazgatóhoz tartozó csoporttal vagy osztállyal, a szervezési és módszertani csoporthoz beosztott részleggel, többszemélyes, de vezető nélküli egységgel, több funkciójú gyermekkönyvtárral, amelyek munkatársai bekapcsolódnak az általános művelődési központ művelődési csoportjaiba is stb.

A gyermekkönyvtárak szervezeti helyét, funkcióit a mindenkori könyvtárigazgató határozza meg, mert erről mind a mai napig még nem intézkedett jogszabály. Úgy tűnik, sok könyvtárunk azt az egyszerű elvet követi gyerekrészlege szervezeti helyének kijelölésekor, ha a gyerekek az életkori lépcső alján vannak, a gyerekrészlegeknek is az intézményi hierarchia alján a helyük!

A gyerekrészlegek többsége úgy él most könyvtárainkban, mint a művelődési központban a vele szervezetileg integrált könyvtár: baráti, megértő kapcsolatban a legfelső szinttel, élvezik a vezetés mindenkori segítőkészségét, de önállóságuk korlátozott.

Nem hiúság és nem rangkórság sürgeti a gyermekkönyvtárak „felemelését”, pontosabban: helyükre állítását, hanem a felelősségteljes, a jövődől olvasót nevelő funkciójuk. A gyermekkönyvtári munka sajátos tevékenység, önálló tervezési, szervezési, döntési tevékenységet és operatív irányítást kíván meg, vezetőjének elvileg önállóan kell dolgoznia, meghatározni a gyerekeket érintő munka alapelveit, irányait, tartalmát és módszereit.

A gyermekszolgálat nevelő feladatával függ össze a vezető önálló kapcsolatrendszerének követelménye. Az iskolák igazgatóival, a tanácsi osztályvezetőkkel, a megyei, illetve a helyi mozgalmi vezetőkkel az iskolán kívüli nevelés területén szükségszerűen egyeztetnie, tárgyalnia kell. Ezeket a kapcsolatokat csak maga tervezheti, építheti, éltetheti, hasznosíthatja, mert a saját munkáját közvetlenül érintik. Ha az csak közvetve, a könyvtárvezetés áttételén keresztül valósulhat meg, határfoka korlátozott, eredményessége gyengébb a lehetségesnél.

A gyermekkönyvtári munka minden könyvtári tevékenységhez kapcsolódik, feladatrendszere nemcsak a saját, de az egész intézmény szerves funkciója. Zavartalan és maradéktalan megvalósításához viszont az kell, hogy az egység vezetőjének az egész könyvtári tevékenységre legyen és lehessen áttekintése. Ha az igazgatóhoz közvetlenül csatlakozó szinten áll a gyerekkönyvtár vezetője, nagyobb a lehetőség arra, hogy saját elképzeléseit megvalósíthassa. Ennek az is feltétele, hogy részt vegyen az egész intézményt érintő döntéssorozatokban is.

A személyi és szervezeti kérdések szoros függvénye a *módszertani irányítás*. Bár több, a bevezetőben említett dokumentum is megfogalmazza, hogy a megyei könyvtár gyerekrészlege váljék a módszertani tevékenység bázisává, ez alig néhány helyen valósult meg. De hogyan is lehetne a területnek módszertani irányítója, ha ehhez kellő (személyzeti, tervezési) önállósággal nem rendelkezik?

Amikor a szervezeti – és személyi – kérdésekre fordul a szó, gyakran éri az a vád a gyerekkönyvtárosokat, hogy csak az elkülönülés vágya és az előbbrejutás hiúsága él ben-

nük. Ennek a fordítottja az igaz. Miért lenne bűn az, ha azt szeretnék, munkájuk értékének megfelelően bánjanak velük, hogy határozottabban bekapcsolódhassanak könyvtárunk életének egészébe. (Lássunk tisztán: feltehetően nem minden gyerekkönyvtáros elég képzett és alkalmas a fenti értelemben vett gyerekkönyvtár-vezetői munkakör betöltésére. Ez az igénytelen kiválasztás következménye, amin mielőbb változtatni kell.)

* * *

Írásunkban szerettük volna a pályatársaknak a maga valóságában bemutatni a gyerekkönyvtárak fejlődését, működésük nehéz és változtatást kívánó tárgyi, személyi körülményeit. Tettük mindezt azért, hogy – a valóságra rádöbbenve – könyvtárosok, vezetők és fenntartók végre változtassanak is rajta. Legalább a saját dokumentumainkban megfogalmazottaknak szerezzünk érvényt.

Nem a gyerekkönyvtárosokért, a nagyobb megbecsülésükért, nem a hátrányos helyzetű gyerekkönyvtárakért és elismertetésükért szoltunk – hanem a gyerekekért. A jövődő olvasó-művelődő nemzedékért.

IRODALOM

1. RÁCZ Aranka: Gyerekkönyvtáraink helyzete. = Magyar Könyvszemle, 75. évf. 1959. 1.sz. 1–15. p.
2. RÁCZ Aranka: A gyermekek és az ifjúság könyvtári ellátásának alakulása a távlati fejlesztési programok tükrében. = Könyvtári Figyelő, 20.évf. 1974. 4.sz. 340–345. p.
3. A IV. országos könyvtárügyi konferencia. Dokumentumgyűjtemény. Bp. 1982. Múzsák. 227 p.
4. ld.3. tétel 40.p.
5. ld.3. tétel 40.p.
6. Idézi: BIKÁCSI Jolán: Gyermek-könyvtárak a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár történetében. Bp. 1982. FSZEK,228. p.
7. RÁCZ Aranka – KEPES Ágnes – TÓTH Béla: Gyermek- és ifjúsági könyvtárak. Bp. 1955. Művelt Nép, 104 p.
8. Olvasó gyermekeink. Tanulmányok és cikkek az irodalmi nevelés köréből. Bp. 1957. Tan-könyvk. 302 p.
9. ld. 1. tétel,
10. RÁCZ Aranka: A gyerekkönyvtárak szervezése és fejlesztése. Bp. 1961. OSZK–KMK. 9 p.

11. SALLAI István – SEBESTYÉN Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átd. bőv. kiad. Bp. Gondolat, 1965. 616–624. p.
12. SALLAI István – VARGHA Balázs: A szabadpolcos közművelődési könyvtár. Bp. 1963. Közread az. Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 111. p.
13. A művelődési miniszter 146/1964. (M.K.16.) MM számú utasítása a megyei, megyei jogú városi könyvtári hálózatról.
14. RÁCZ Aranka: A gyermekkönyvtárosok hivatása és képzésük problémái, Kézirat. Bp. 1968. 81 p.
15. Módszertani munka a gyermekkönyvtárakban. MM közművelődési főosztály körlevele. 72/473/67 ikt. sz.
16. Az MSZMP Központi Bizottsága Agitációs és Propaganda Bizottságának állásfoglalása a 18 éven aluli ifjúság olvasási igényeinek és könyvtári ellátásának kérdésében. (1970. június 9.) = A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai. 1967–1970. Bp. 1974. Kossuth, 626–637. p.
17. Irányelvek a 18 éven aluli ifjúság könyvtári ellátásának javítására. Megjelent a Művelődésügyi Közlöny 1971. évi 24. számában.
18. Országos népművelési konferencia 1970. Előkészítő tanulmányok [Közread. az] Országos Népművelési Tanács. Bp.1970. NPI. 1. köt. 208 p.
19. ld. 14 tétel.
20. Szakmai irányelvek a tanácsi közművelődési könyvtárak távlati fejlesztéséhez. Megjelen a Művelődésügyi Közlöny 1972. évi 11. számában.
21. ld. 3. tétel 40. p.
22. ld. 3. tétel 228. p.
23. A művelődési miniszter 211/1984. MM számú útmutatója a lakóhelyi közművelődési könyvtári ellátás távlati fejlesztéséhez. Megjelent a Művelődési Közlöny 1984. évi 23. számában.
24. Statisztikai Tájékoztató. 1967. Népművelés. Közművelődési könyvtárak. Bp. 1968.; Statisztikai Tájékoztató 1973.; Közművelődési könyvtárak. Bp. 1974.; Statisztikai Tájékoztató. Közművelődési könyvtárak. 1983. Bp.
25. ld. 1. tétel
ld. 18. tétel 237. p.
26. GROES, Eske: Børnene bliver de sikreste tabere for en bogafgift. = Bogens Verden 62.årg 1980. 6.no. 281–285. p.
27. GÖHLER, Helmut: Leistungsfähige Bestandszentren in den Kreisstädten. = Bibliothekar. 34. Jg. 1980. 7.no. 291–295. p.
28. SALLAI István: A gyermekkönyvtár építése, berendezése. = A gyermekkönyvtári munka. Bp. 1979. NPI. 145–146. p.
29. VIDRA SZABÓ Ferenc: Mennyit keresnek a könyvtárosok? = Könyvtáros, 34.évf. 1984. 10.sz. 572–577. p.